

Att se sig själv i sin praktik

Om bildningspedagogik vid Anna Whitlocks gymnasium

”Only in determinate light (and light is determined through darkness: in clouded light therefore), just as only in determinate darkness (and darkness is determined through light: in illuminated darkness therefore), can something be distinguished, since only clouded light and illuminated darkness have distinction in them and hence are determinate being, *existence*.”

Hegel, *The Science of Logic* (Hegel, 1812)

I

Vi måste kunna se oss själva i de institutioner vi bygger upp, inte minst för att individuellt kunna ta ansvar för det kollektiv vi ofrånkomligt är en del av (Hägglund, 2019).¹ Det är med den här utgångspunkten som vi, individuellt och tillsammans, på allvar formar vår nya skola och oss själva. Vi uppfinner den nya institutionen Anna Whitlocks gymnasium, vilket kan vara en bildningsaktivitet *par excellence*. Att delta i en sådan aktivitet innebär med nödvändighet en utmaning. Men genom att bejaka utvecklingen av den egna självmedvetenheten gör vi oss själva ansvariga för vår situation och blir aktiva i utformningen av livet vid Anna Whitlocks gymnasium.

Vi vill inte bara se oss själv som en skola bland andra, utan snarare som en plats där världen framträder lite annorlunda, där livet undersöks med ett lite starkare patos och där framtidsanalysen vågar lite mer. Med försiktiga rörelser men djärva bildningsvisioner vill vi förändra synsätt och praktik – vilket ytterst handlar om att vara medvetna om hur svårt det är att vrida vår blick ur dess invanda mönster.

Men vi vill just detta. Och vi vill framförallt fostra en *mänsklig* blick och forma ett ideal för handling där den som handlar är medveten om sig själv i sitt agerande. Därmed blir graden av självmedvetenhet det som möjliggör explicit förändring och lärande. Det är en förändring och ett lärande som vi med den tyske 1700-talsfilosofen Kant (1724-1804) kan formulera som ett upplysningsprojekt. ”Upplysning” (*Aufklärung*) är med Kants ord ”människans utträde ur hennes självförvällade omyndighet.”² En handling av framflytande självmedvetenhet/ ”myndighet” som

---

¹ I Martin Hägglunds bok *This Life – Secular Faith and Spiritual Freedom* utvecklar han ett resonemang, via sin läsning av Hegel och Marx, om hur forandet av oss själva är intimt förbundet med hur vi förstår oss själva genom de sociala institutioner vi kollektivt bygger upp.

² Första stycket i Kants text om upplysningen är värd att citera i sin helhet: ”Upplysningen är människans utträde ur hennes självförvällade omyndighet. Omyndigheten är oförmågan att göra bruk av sitt eget förstånd utan någon annans ledning. Självförvällad är denna omyndighet om orsaken till densamma inte ligger i brist på förstånd, utan i brist på

Kant talar om som ”utträdet ur omyndigheten” är det vi menar med en bildningsaktivitet (Kant, 1784). Att agera i bildningens namn (*Bildung*) är att försöka träda ut ur den invanda omyndigheten och se eller agera annorlunda i ljuset av den egna självmedvetenheten. Vad som då inträffar är att vi samtidigt som vi tar nya steg bort från det kända, det vi är vana³ vid och har kännedom om, blir främmandegjorda inför oss själva (Hegel 1770-1831) (Hegel, 1807). Det som vi nyss tog för självklart blir nu till något annat – en distans som blir till genom att vi förskjuter och förfrämligar det kända. Det är också förskjutningen som utgör möjligheten till att bli mer medveten om den förändring som sker.

Den amerikanske poeten Wallace Stevens visar i sin dikt *The creation of sound* att poesin har en kraft som kan vrida om blicken och därmed göra det kända främmande. Hos Stevens blir det poetiska ett sätt att göra ”[...] the visible a little hard /.../ To see [...]”. Därför är det rörelsen mellan det självklara/kända och det annorlunda/främmande som blir det vridmoment i vilket vi kan fostra en erfarenhet av aktiv självmedvetenhet som endast framträder genom det motstånd och den fråga som fokuseras: vad är det jag ser när det synliga har blivit lite svårare att se? Det handlar därför om att aktivt och explicit artikulera skillnaden mellan vem jag var tidigare och vem jag håller på att bli (Fry, 2009).

En skola som bygger på en pedagogik i bildningens namn vårdar och fokuserar förfrämligandets fenomen, kultiverar svårigheten i att se och förkovrar sig i frågandet. Det är vår uppmärksamhet på vad som sker och har skett, vad som händer när vi läser och hur vår blick förändrar våra vanor som gör oss till lärande individer – men också till demokratiska medborgare. Vi ser här hur nära sammanbundet det demokratiska är med en tydligt formulerad bildningspedagogik i vilken människan ser sig själv ta form genom sin egen självmedvetna praktik. Vi öppnar oss för bildning genom att utmana det invanda och tålmodigt hålla oss kvar i det främmande, samt genom att aktivt ta oss an våra egna liv och se det egna bli annorlunda.

II

Bildningsaktiviteten blir ett slags utträde ur en ”självald” omyndighet och blottlägger en av pedagogikens kanske mest centrala frågor, nämligen *att något kan förstås på ett annat sätt*. Det didaktiska projektet handlar om att möta någon i försöket till eget ansvarstagande, att hjälpa någon med ”utträdet” ur det ”omyndiga”. På så sätt är bildningsfrågan en fråga om en aktiv

---

beslutsamhet och mod att göra bruk av det utan någon annans ledning. *Sapere aude!* Hav mod att göra bruk av *ditt eget förstånd!* lyder alltså upplysningens valspråk.”

³ Både Platon och Aristoteles är här bra exempel på tänkare som tar fasta på frågan om vanan och det invandas transformationer som ett av de viktigaste momentet i människans praktiska förståelse av relationen till sig själv och andra.

upplysningsprocess där *jaget* på ett synnerligen akut sätt är centralt. Jaget kan dock aldrig förstå sig självt som en fri individ om hon inte parallellt förstår sig själv vara en del av vad vi kallar det sociala.

Vi förstår bara begreppet individualitet genom relationen till det sociala – inte som radikalt skilt från det sociala. Och de olika normer som bygger upp den värld vi föds in i är ju inte formade av oss. Därför blir spänningen mellan social norm och individualitet en så viktig dynamik i varje pedagogiskt projekt. Den historia vi utgör och som har format oss är ofta en oartikulerad levd vana. Och bildningsaktiviteten – att explicit bli någon annan – tar därmed sin utgångspunkt i det tidigare (förflutna) genom vilket du förstår det senare (framtida). Vi kan följa det här spåret vidare genom Kants efterföljare Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1774-1831) som på flera sätt utvecklade Kants filosofiska arv. Hegel menar att formandet (eller bildning) måste förstås som ett dialektiskt fenomen; som en pågående överlappning mellan det individuella och det sociala och mellan det tidigare och det senare. Övergången mellan dessa två aspekter av den mänskliga tillvaron – dess tradition och det nya—kan förstås genom hans begrepp *Aufhebung*. *Aufhebung* betyder att lyfta upp och gå vidare samtidigt som man bär med sig det man går bort ifrån. Den här dialektiken att det ena inte kan separeras utan snarare fungera som en distinktion i den helhet som utgör en människas liv är en väsentlig aspekt i varje självmedvetet bildningsprojekt.

Vägen in i bildning - eller med Kants ord ”utträde ur omyndigheten” - blir ett slags aktivitet som den tyske bildningsfilosofen Wilhelm von Humboldt (1767 - 1835) menade skall ske med ”lust, frihet och glädje” (Humboldt, 1851). Bildning kräver också en handlande vilja (Fareld, 2006).⁴

Bildning som *Aufhebung* innebär därför en handling som medvetet håller levande överlappningen mellan det traditionella och det nya. När den egna traditionen synliggörs, blir den synlig just därför att vi förflyttat oss från den plats där vi tidigare stod. Vi får således bara syn på något först när vi upprättar en distans, men inte utan att tappa kontakt med den plats där vi stod – det absolut nya tycks således vara en myt. Ett lärande eller en självmedveten praktik förstått genom de tre begreppen *Aufklärung* (upplysning), *Bildung* (bildning) och *Aufhebung* (upphäva/lyfta upp men hålla kvar) hjälper oss att se dynamiken i bildningspedagogiken. Det här innebär ett explicit självreglerande/självmedvetet kunskapsarbete. Därför är det viktigt att bildningsbegreppet förstås

---

⁴ I Victoria Farelds utläggning av Humboldts syn på frihet och bildning skriver hon följande: ” [...] individens förverkligande av sina krafter och förmågor blir för Humboldt genom bildningsbegreppet ett organiskt förlopp, dock inte förstått som en vegetativ, självgenererande verksamhet utan som en aktiv tillägnelseprocess, omöjlig utan individens egna ansträngningar och självmedvetna handlande. Här delar Humboldt Immanuel Kants syn på frihet som autonomi; en autonomi som människan inte innehar från början utan som hon måste erövra genom aktivitet.”

i just dessa dialektiska termer. Av detta följer en pedagogik som tar fasta på utvecklandet av självmedvetenhet och perspektivförskjutningar.

III

Förutom att se bildning som självmedvetandets metamorfos har begreppet ofta förknippats med moralisk fostran eller klassiska studier av litteratur och konst. Den betoning som gjorts här ovan är självklart förknippad med dessa två aspekter, men bildningens individuella aspekt och det självmedvetna praktiska handlandet får inte glömmas bort i diskussionen om bildning till förmån för samtal om *kanon* och *dygder*. Kanon har med tradition att göra och dygd har med ideala vanor som i den nutida moraliska formen finns nedtecknade i det vi kallar läroplaner.

Traditionen är något som måste utgöra plattformen för att förstå vad det nya eller moderna är – nämligen nytt i relation till vad, annorlunda i relation till vad? Om vi inte gör denna relation explicit kan inte självmedvetenheten få fäste. Då kan vi inte bygga det nya rum av relationer till det annorlunda som krävs för att den ena vanan skall kunna skiljas (och därmed bli synlig) från den andra. Steget till självmedvetande eller att bli vetande går genom frågan, via förfrämligandet – och blir till ett projekt om att kunna ta ansvar för den värld jag är en del av.

Detta kräver att den som lär sig, är den som själv frågar och tar ansvar för att försöka svara— att det lärande jaget får tid och rum att följa upp, omformulera och pröva igen. Det här är vad det innebär att äga sitt vetande: *att fråga och ta ansvar för försöket att svara*. Vad en sådan process betyder är en fråga som varje människa har förmågan att göra explicit. Det handlar således för oss alla vid Anna Whitlocks gymnasium att aktualisera vår möjlighet som bildningsvarelser.

Denna text är skriven av Niklas Brismar Pålsson på uppdrag av skolledningen vid Anna Whitlocks gymnasium.

Referenser

Aristoteles, 1993. *Den Nichomakiska etiken, 2. upplagan. Etiken bok II*. Göteborg: Daidalos.

Fareld, V., 2006. *Wilhelm von Humboldts frihet som epigenetisk bildning*. [Online]

Available at: <https://lychnosblog.files.wordpress.com/2017/04/2006-54.pdf>

[Använd 13 maj 2019].

Fry, P. H., 2009. *Introduction to Literary Theory*. Yale

Hegel, G. W. F., 1807. *Andens fenomenologi*.

Hegel, G. W. F., 1812. *The Science of Logic*.

Humboldt, W. v., 1851. *Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen" (1851), Werke in fünf Bänden. 1, Schriften zur Anthropologie und*

Geschichte 3., gegenüber der 2. unveränd. Aufl.. Darmstadt:

Hägglund, M., 2019. *This life: Secular Faith and Spiritual Freedom*. New York: Pantheon.

Kant, I., 1784. Svar på frågan: Vad är upplysning?.

Platon, *Staten*.